

"Det önskade barnet"

Av Thomas Sverker

Min mormors farfar (Janne Löfving) var inte världens snällaste människa. Kanske hade hans bakgrund något med det att göra. Lite förtvivlad blev man dock då man hittade hans födelsenotis i Hällstads födelsebok 1853 och fick klart för sig att han var ett utomäktenskapligt barn till en fattig piga. Jaha, skulle den första anförlusten komma redan var den första tanken som for genom huvudet. Så blev det dock icke, ett drama skulle så sakteliga utspela sig framför mina ögon, mellan raderna av de sirliga textraderna i de olika gulnade dokumenten.

Janne Löfving föddes den 3 juli 1853 i Djupadal, Hällstad. Modern var den 31-åriga pigan Anna Katarina Olausdotter men fadern uppgavs ej i födelsenotisen. Vittnen till dopet var en indelt soldat och hans hustru, men inte hennes föräldrar eller syskon som även de bodde på orten. Förmodligen var de närvarande på dopet men av ekonomiska skäl inte 'solventa' nog att ta på sig ett fadderskap. I husförhören fann jag min anmoder med några mindre smickrande kommentarer från sockenprästen som "*mindre vetande och fånig*". Dessutom vid ett flertal tillfällen som "utfattig", ett öde som hon även delade med sina föräldrar och många av sina syskon.

Menlös och mindre vetande?

Anna Katarina föddes 1822 på torpet Grönelid i Timmelse socken strax utanför Ulricehamn. Föräldrarna var torparen Olaus Börjesson och hans hustru Annika Svendsdotter. Redan 1825 flyttade familjen till Hällstad och torpet Heleneberg. Den första gången som prästen gav Anna Katarina eptitetet "mindre vetande" var när hon var ca 10 år, men vad betydde det egentligen. Vad var det för fel på den lilla flickan i den utfattiga torparfamiljen? Vi lär aldrig få veta det men naturligtvis har jag spekulerat. Kan det varit en hörselskada som gjorde att hon hade allmänt svårt att prata riktigt?

När Anna Katarina var 20 år gammal (1842) flyttade hon hemifrån och blev piga hos kronolänsmannen Erhrenqvist. Året därpå flyttade hon till Möne socken för att 1844 återvända hem till torpet i Hällstad. Ungefär vid denna tidpunkten lämnade familjen Heleneberg för att bosätta sig i torpet Skogslätt som av prästen angavs vara "under uppodling". Det var i detta torp som Anna Katarina födde sitt första barn, en pojke som fick namnet Anders Johan, född den 23 mars 1850 då Anna Katarina var 28 år gammal. År 1852 flyttade hon tillsammans med sonen åter till gården Djupedal, vilken nu hade fått en annan ägare och hon arbetade fortfarande där som piga den dagen i juli 1853 då Janne föddes.

Av naturliga skäl var det lämpligare att bosätta sig hemma på torpet Skogslätt igen. Prästen uppger att hela familjen på torpet var "stadd uti utfattiga omständigheter" och man kan väl tänka sig att familjefadern Olaus Börjesson inte precis var glad över att nu fått ytterligare tre munnar att mätta. I dagens samhälle hade ett barnunderhåll lindrat bördan något för den ensamstående modern men hur fungerade det 1853?

Lagen och verkligheten

Enligt 1734 års lag var lönskaläge brottsligt. Både mannen och kvinnan kunde dömas till böter och då var mannens böter dubbelt så höga som kvinnans. Kronolänsmannen var den som allmän åklagare hade till uppgift att väcka åtal då ett utomäktenskapligt barn föddes". Målet skulle inledas vid tinget så fort som man kunde se att kvinnan var havande. Kvinnan kunde svårligen neka till brott men mannen kunde alltid svära sig fri med hjälp av en ed. Man hade alltså inga DNA-analyser eller andra mer vetenskapliga sätt att fastställa fadersskapet. Ibland händer det

emellertid att kvinnan uppgav att fadern var helt okänd eller att någon helt annan än den riktiga barnafadern tog på sig fadersskapet. Detta för att skydda den skyldige från skam, vanära och böter. Genom den nya strafflagen 1864 avskaffades lönskaläge som brott och därefter är det enbart om kvinnan stämde mannen för att få fadersskapet erkänt som saken kunde drivas vid tinget.

Av erfarenhet vet jag att det inte alltid var så att verkligheten stämde med lagboken och att målet verkligen genomdrevs där, men i detta fall hade jag tur. Prästens anteckning i husförhörsboken att Anna Katarina dömts för hor gav ju hopp om att ärendet hade behandlats mer eller mindre detaljrikt vid häradsrätten.

Narrad till könlig beblandelse

Med hjälp av Anna Katarinas förre husbonde, J Johansson på Djupedal utarbetades den 19 april 1854 en stämning som sedan skickades till Häradsrätten. Man avsåg att stämma in torparen under Hällstad, Skattegården, Johannes Nilsson till nästa ting. I stämmingsansökan påstod Anna Katarina att Johannes, som gift man, hade "narrat henne till könlig beblandelse" av vilken hon blev med barn. Hon ville att rätten skulle ålägga honom "barnuppfostringshjälp", samt böta för att han i december 1853 hade slagit henne i ansiktet så det hade blivit alldeles uppsvullet. En vecka efter att stämningen hade utarbetats, fick Johannes Nilsson den sig meddelad och undertecknande stämningen under uppsyn av två vittnen. Husförhörsboken visar att Johannes Nilsson hade 8 egna barn inom sitt äktenskap.....

Inför rättegången skulle nu ett antal andra papper fram tillika de eventuella vittnen som skulle kunna stödja Anna Katarina i målet. Prästen utfärdade en attest (27 april 1854) till häradsrätten där han berättar att den utfattiga ogifta pigan från Skogsslätt fött två oäkta barn och att hon i husförhörsboken är antecknad som "mindre vetande och fänig". Man inkallade även drängen Johan Petersson på Djupedal att vittna i målet.

Rättegångsdagen och vittnessveket

Den 2 maj 1854 var det så dags, men målet fick av olika skäl uppskjutas och återupptogs i september 1854. Målet mellan pigan Anna Katarina Olausdotter och den gifte torparen Johannes Nilsson gällde barnuppfostringsbidrag, slagsmål och enfalt hor.

Johannes nekade till att ha lägrat Anna Katarina eller att han skulle vara fader till hennes barn. Han erkände däremot att han slagit henne i ansiktet då hon beskyllt hans hustru för att göra barnet sjukt. Då tog åklagarsidan fram vittnet drängen Johan Petersson för att styrka Anna Katarinas uppgifter, varmed denne helt frankt meddelade att han "ingen upplysning i målet hade att meddela". Man kallade så ytterligare ett vittne, pigan Stina Petersdotter på Långared som begärde uppskov för sitt vittnesmål.

Den 17 januari 1855, alla inblandade inställde sig utom Anna Katarina själv. Man hörde Johannes Nilssons hustru, Anna Stina Petersdotter som förklarade att hon ansåg sin man oskyldig till horsbrott. Hon sade samtidigt att om han fälldes för brottet så skulle ändock ingen "äktenskapsskillnad" ske.

Vittnen hade sett dem tillsammans

Vittnet Stina i Långared berättade på ed och varning inför rätten att hon i september 1852 sett att, sedan Johannes en afton gått till sängs i en soffa, och Anna Katarina lagt sig på en säng i samma rum, att Stina funnit dem liggandes tillsammans i soffan på morgonen. Stina berättade även att, ungefär vid samma tid, då hon en natt var sysselsatt med lakning i drängstugan på Djupedal där Johannes låg, att då hade Anna Katarina frampå natten gått och lagt sig bredvid Johannes och stannat kvar där tills "dagningen".

Den 7 mars 1855 kom ett utslag från rätten. Johannes Nilsson blev fälld för att han, trots att han svurit vid "Gud och hans heliga evangelium, ljugit om det att han inte "föröfwat hor" med pigan Anna Katarina. Man kallade samtliga inblandade även till nästa ting om Johannes och hans hustru då fortfarande ville neka till

brottet. Johannes ålades dessutom att till det tinget ta med sig 3 riksdaler 16 skilling att erlægga som bötesbelopp för att han brutit eden. Dessutom skulle han ta med sig ett intyg från sin själasörjare angående hans frejd och kristendomskunskap.

Den 2 maj 1855 återupptogs målet. Alla inställde sig till rättegången utom huvudpersonerna Johannes och Anna Katarina. Johannes hustru Anna Stina Petersdotter uppgav för rätten att hennes man inte hade kunnat skaffa fram ett prästbevis. Anledningen var att han inte hade "blivit försedd med" häradsrättens utslag och att han pga mönstring i Borås inte kunde infinna sig personligen. Åklagaren Ehrenqvist ansåg dock inte detta vara en giltig orsak och yrkade att Johannes således brutit eden ännu en gång.

Dömd för hor

Den 14 juni 1855 kom då det slutgiltiga utslaget.

*Rätten ansåg inte att det av Johannes hustru uppgivna förhållande skulle vara en ursäkt för hans frånvaro och menade att Johannes därigenom än en gång brutit mot eden.

*Vidare ansåg rätten att Johannes genom sitt handlande övertygat att han verkligen hade förövat hor med pigan Anna Katarina Olausdotter, vid den tid att han kan vara fader till den av käranden framfödda gossebarn den 3 juli 1853.

*Dessutom att han var skyldig att tilldelat pigan ett slag i ansiktet.

Han dömdes därmed enligt Missgärningsbalken samt den kungliga förordningen 18 november 1741, att böta för "ett slag utan åkomma", 24 riksdaler, för enfalt hor, 26 riksdaler och 32 skilling och att dessutom undergå avskilt skriftersmål. Johannes Nilsson ålades dessutom att årligen tills dess barnet fyllt femton år, till pigan betala 16 riksdaler och 32 skilling banco i bidrag till barnets uppfostran. Dessutom fick Johannes betala 7 riksdaler i rättegångskostnader. Om Johannes inte kunde betala sina böter så skulle han istället avtjäna 20 dagar i fängelse på vatten och bröd.

Käranden, Anna Katarina Olausdotter, fälldes enligt samma Missgärningsbalk och kungliga förordning att böta 13 riksdaler och 16 skilling banco och att därjämte undergå enskild skrift. Om hon inte kunde betala sina böter så skulle hon sitta 12 dagar på vatten och bröd.

Trots allt, tack vare lagen och hjälp från samhället så kunde den "menlösa, mindre vetande och fåniga" utfattiga pigan från Skogslätt få rätt. Hon fick sitta av sitt fängelsestraff och kunde sedan årligen (förmodligen) kvittera ut ett visst underhåll. Dock kunde hon inte längre bo kvar hos sina utfattiga föräldrar och fick 1859 lämna torpet och flytta in på fattighuset i Hällstad tillsammans med sönerna Anders Johan 9 år och Janne 6 år.

Janne som redan vid åtta års ålder synes ha tagit sig efternamnet Löfving, flyttar 1861 (8 år gammal) från fattigstugan för att bli dräng hos en åbo i Hällstads rote. Från 1870 uppges han vara en dräng utan stadig hemvist. Han antogs som soldat 1874 och anges då vara 5 fot och 9 tum lång. Resten av hans liv och hårda umbäranden är en helt annan historia.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Skriftliga källor

Födelseboken Hällstad 1850, 1853

C:4 Födelseboken Timmele 1822

AI Husförhör Timmele 1822-25

AI Husförhör Hällstad 1833-1871

Generalmönsterulla, Ås kompani Elfsborgs reg. 1881

Domboken Ås härad 2 maj, 28 sept, 22 nov 1854, 17 jan, 7 mars, 2 maj, 14 juni 1855

Tryckta källor

Andersson/Clemensson, "Släktforska, steg för steg", Sthlm 1984

Västgötarötter ges ut av / is published by

© Västgöta Genealogiska Förening

Redaktör / Editor

[Inger Tilstam](#)